

משנה יוצא דופן – נכור שלא לך דופן, הנא אחריו נכור (לזכרים ולא) לרחמים, ולא ללידה, שכנר ילא אחר קודם לו. שניהם ירעו כו' – דספק נכור הן. דמספקא לרבי טרפון נכור לדבר אחד אי הוי נכור אי לא הוי נכור.

גמרא מכלל הצריך לפרט – שהכלל צריך שיהא הפרט עמו. מפרט הצריך לכלל – יש שהפרט צריך שיהא הכלל עמו. כיצד קדש לי כו' – הן רישא לאו פירושא ד"כלל הצריך לפרט", הוא, אלא מלישמה וסיפא. כל בכור – כלל, אפילו נקבות.

תוספות

דהז שלא ביכרה שביח טפי – והכי נמי בפרק קמא דתמורה (ח,ב): מר זוטרא איקלע בי רב אשי, חתכי לקמיה בשרא. אמרו ליה: לטעום מר, דמברי משום דבוכרא הוא. וי"עגלא תילתא" – לאו היינו שלישי לבטן, כדפירש רש"י, כדאמרינן סנהדרין (סה,ב): עבדי ליה עגלא תילתא. אלא ד"תילתא" לשון חשיבות, כמו "ושלישים על כולו" (שמות יד).

כיצד קדש לי כל בכור – פירש בקונטרס שזהו כלל ופרט, ד"בכור" – כלל, "זכר" – פרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט. והך רישא לאו פירושא דכלל צריך לפרט הוא, אלא מציעתא וסיפא, דקתני: אי זכר יכול אפילו יצתה נקבה לפניו? תלמוד לומר: "פטר רחם", וזה לא פטר תחלת רחם. והיינו כלל הצריך לפרט, שאין אתה יכול להבין מה הכלל אומר עד שיבוא הפרט ופירשו. לפי שיש לפרש "בכור" לכמה צדדין; בכור לכל הוולדות; או בכור לרחמים אף על פי שאינו בכור לוולדות, כגון שיצא דרך רחם אחר יוצא דופן; או בכור לזכרים אף על פי שיצתה נקבה לפניו דרך רחם. בא הפרט ופירש שאינו קרוי "בכור" אלא אם כן הוא בכור לרחמים, שפטר ופתח את הרחם. וכיוצא בזה שנינו בפרק "כסוי הדם" (חולין פח,ב) אצל "וכסהו בעפר", יכול יכסהו באבן או יכפה עליו הכלי? תלמוד לומר: "בעפר". אין לי אלא עפר, מנין לרבות חרסית ונעורת של פשתן כו'? תלמוד לומר: "וכסהו". ומקשינן, ואימא: "וכסהו" – כלל, "בעפר" – פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט! ומשינן: משום דהוה ליה כלל הצריך לפרט, ואין דנין אותו בכלל ופרט. לפי שיש לפרש כסוי בשני דרכים, אחד בדבר הגס כגון אבן או כלי, ואחד בדבר הדק – לכך כתב "בעפר", ופירש "וכסהו" – בדבר דק הנבלל בו ומכסהו הכתוב מדבר. עד כאן לשון הקונטרס. והשתא פירושו יתכן לפי דברי רבינא דבסמוך, דאמר: בכור לדבר אחד הוי בכור. אבל במסקנא דשמעתין אמרינן דמחזורתא כאביי, דאמר: בכור לדבר אחד לא הוי בכור. ולאביי לא הוי כלל צריך לפרט לכל דבר, דאי אפשר לפרש "בכור" אלא לצד אחד. ומיהו יש לפרש לאביי, דאי לאו פרט הוה אמינא דאפילו יוצא דופן הוא בכור, כיון דהוי בכור לוולדות ואף על גב דלא הוי בכור לרחמים. ורבינו יצחק מפרש: לאביי "בכור" ו"פטר רחם" תרווייהו כלל, ותרווייהו פרט, ותרווייהו צריכי להדדי. ובכל אחד אתה מוצא כלל הצריך לפרט, ופרט צריך לכלל, שכל אחד סותם דבר אחד ומפרש דבר אחד. ד"בכור" משמע אפילו יוצא דופן, ו"פטר רחם" ממעיט ליה. ו"פטר רחם" משמע אפילו יצא אחר יוצא דופן, ו"בכור" ממעיט ליה. ורבינו תם מפרש: דבין הכא ובין בחולין (שם) הוי בכלל ופרט גמור דבעלמא, ד"בכור" משמע בין הכי ובין הכי, ואתיא פרטא למעוטי. וכן "וכסהו" משמע בין כסוי כלי בשני דרכים, אלא אדרשא אחריתא דדריש התם בריש פירקין (פג,ב) מבי"ת שתלמודא חשבו שם כלל הצריך לפרט – לאו אכפית הכלי דהתא ברייתא קאי, אלא אדרשא אחריתא דדריש התם בריש פירקין (פג,ב) מבי"ת ד"בעפר", דצריך שיתן עפר מלמטה ועפר מלמעלה. דמ"וכסהו" לא שמעינן למטה אלא למעלה. ולא משום הפרט חושב שם כלל הצריך לפרט, אלא

דהך דלא ביכרה שביח טפי [שהולד של זו שלא ביכרה משובח יותר]. על כן צריכא [צריך] הדבר להיאמר בכל המקרים.

א משנה יוצא דופן שלא נולד בלידה רגילה, דרך פתח הרחם, אלא שחתכו את דופן רחם אימו והוציאהו, והבא

אחריו שנולד בלידה רגילה, רבי טרפון אומר: בכל אחד מהם יש ספק שמא הוא בכור, ולפיכך שניהם ירעו עד שיסתאבו, כלומר, עד שיפול בהם מום, ואולם אינם ניתנים לכהן, שאינו יכול להוציא ממון מבעליו במקרה של ספק. ולכן יאכלו במומן (כשיפול בהם מום) לבעלים. רבי עקיבא אומר: שניהן אינן בכור, הראשון – מפני שאינו "פטר רחם", שאינו הולד שפטר (פתח) את הרחם תחילה, והשני – מפני שקדמו אחר, שאינו הראשון שנולד לאמו.

ב גמרא

על מחלוקת ר' טרפון ור' עקיבא במשנתנו, מבררים: במאי קמיפלגי [במה הם חלוקים]? רבי טרפון מספקא ליה [מסופק לו] לגבי בכור

לדבר אחד, שנולד ראשון אבל לא דרך פתח הרחם, או שפתח תחילה את הרחם למרות הראשון ללידה, אי הוי [אם הוא נחשב] בכור אי לא הוי [אם איננו] בכור. ורבי עקיבא פשיטא ליה [פשוט לו] שבכור לדבר אחד לא הוי [איננו] בכור. ובענין זה תנו רבנן [שנו חכמים] בביאור המידות שהתורה נדרשת בהן: המידה מכלל הצריך לפרט ומפרט הצריך לכלל, כיצד? נאמר: "קדש לי כל בכור" (שמות יג, ב), יכול לשון "כל" אפילו נקבה במשמע?

רחם. בא הפרט ופירש שאינו קרוי "בכור" אלא אם כן הוא בכור לרחמים, שפטר ופתח את הרחם. וכיוצא בזה שנינו בפרק "כסוי הדם" (חולין פח,ב) אצל "וכסהו בעפר", יכול יכסהו באבן או יכפה עליו הכלי? תלמוד לומר: "בעפר". אין לי אלא עפר, מנין לרבות חרסית ונעורת של פשתן כו'? תלמוד לומר: "וכסהו". ומקשינן, ואימא: "וכסהו" – כלל, "בעפר" – פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט! ומשינן: משום דהוה ליה כלל הצריך לפרט, ואין דנין אותו בכלל ופרט. לפי שיש לפרש כסוי בשני דרכים, אחד בדבר הגס כגון אבן או כלי, ואחד בדבר הדק – לכך כתב "בעפר", ופירש "וכסהו" – בדבר דק הנבלל בו ומכסהו הכתוב מדבר. עד כאן לשון הקונטרס. והשתא פירושו יתכן לפי דברי רבינא דבסמוך, דאמר: בכור לדבר אחד הוי בכור. אבל במסקנא דשמעתין אמרינן דמחזורתא כאביי, דאמר: בכור לדבר אחד לא הוי בכור. ולאביי לא הוי כלל צריך לפרט לכל דבר, דאי אפשר לפרש "בכור" אלא לצד אחד. ומיהו יש לפרש לאביי, דאי לאו פרט הוה אמינא דאפילו יוצא דופן הוא בכור, כיון דהוי בכור לוולדות ואף על גב דלא הוי בכור לרחמים. ורבינו יצחק מפרש: לאביי "בכור" ו"פטר רחם" תרווייהו כלל, ותרווייהו פרט, ותרווייהו צריכי להדדי. ובכל אחד אתה מוצא כלל הצריך לפרט, ופרט צריך לכלל, שכל אחד סותם דבר אחד ומפרש דבר אחד. ד"בכור" משמע אפילו יוצא דופן, ו"פטר רחם" ממעיט ליה. ו"פטר רחם" משמע אפילו יצא אחר יוצא דופן, ו"בכור" ממעיט ליה. ורבינו תם מפרש: דבין הכא ובין בחולין (שם) הוי בכלל ופרט גמור דבעלמא, ד"בכור" משמע בין הכי ובין הכי, ואתיא פרטא למעוטי. וכן "וכסהו" משמע בין כסוי כלי בשני דרכים, אלא אדרשא אחריתא דדריש התם בריש פירקין (פג,ב) מבי"ת שתלמודא חשבו שם כלל הצריך לפרט – לאו אכפית הכלי דהתא ברייתא קאי, אלא אדרשא אחריתא דדריש התם בריש פירקין (פג,ב) מבי"ת ד"בעפר", דצריך שיתן עפר מלמטה ועפר מלמעלה. דמ"וכסהו" לא שמעינן למטה אלא למעלה. ולא משום הפרט חושב שם כלל הצריך לפרט, אלא

עיונים

דהך דלא ביכרה שביח טפי בפירוש המשניות לרמב"ם כתב להיפך, שזו שלא ביכרה יולדת את הכחוש יותר. והובאה משנה זאת ללמדנו שגם במקרה זה סבור ר' טרפון כי הכהן נוטל את היפה. והוא כפירוש הערוך (ערך תלת) לדברי הגמרא במסכת פסחים (סח,ב). שהנולד ראשון הוא הכחוש ביותר, וכפי שעולה לכאורה מפירוש רש"י למסכת סנהדרין (סה,ב). וכנראה היתה לרמב"ם גרסה אחרת בגמרא (חק נתן). ובתוס' (ד"ה דהך) הסבירו את דברי הגמרא שם באופן אחר, התואם את דברי הגמרא כאן.

ר' טרפון מספקא ליה בכור לדבר אחד אי הוי בכור יש שהסביר כי ר' טרפון נסתפק האם "בכור" שכתבה התורה בנוסף ל"פטר רחם" משמעו שבכל מקרה הנולד ראשון הוא קדוש, גם אם אינו פטר רחם. או שמא כוונת הכתוב ב"בכור" להוציא ממה שניתן היה להבין מ"פטר רחם", שהנולד אחרי יוצא דופן גם הוא קדוש, הואיל והוא הראשון שפטר את הרחם (חק נתן). ונחלקו אחרונים בספיקו של ר' טרפון, שיש שהבין כי אם נאמר שבכור לדבר אחד הריהו בכור, משמעות הדבר היא שגם זה וגם זה הריהם בכורות (אור שמח הלכות בכורות פ"ב ה"ד). ויש שהבין כי ר' טרפון היה מסופק האם יוצא הדופן הוא הבכור, או הבא אחריו הוא הבכור. אבל בוודאי אין הכוונה שגם זה וגם זה קדושים (חדושים וביאורים).

מכלל הצריך לפרט ומפרט הצריך לכלל כיצד בברייתא זו יש שלושה שלבים של דיון, ורש"י מסביר כי רק שני השלבים האחרונים נצרכים לביאור מדה זאת, השלב השני – לכלל הצריך לפרט, ובשלב השלישי – לפרט הצריך לכלל, ובשניהם הכלל הוא "בכור", והפרט הוא "פטר רחם". אבל השלב הראשון – "בכור, יכול אפילו נקבה? תלמוד לומר זכר" – אינו דוגמה ל"כלל הצריך לפרט", אלא יש בו שימוש במידה אחרת שהתורה נדרשת בה, והיא מידת "כלל ופרט". וההבדל בין שתי מידות הוא, שב"כלל ופרט", ידוע מה נכלל בכלל, והפרט המופיע אחריו בא לצמצם את הפרטים הכלולים בו. וכגון כאן, ה"בכור" כולל כל מה שנולד ראשון, זכרים ונקבות, והפרט "זכר" מעמידו על זכרים בלבד. ואילו "כלל הצריך לפרט" עוסק במקרה שהכלל עצמו נצרך

מסורת הש"ס

א. ראה משנה בכורות מז,ב.
ב. ראה בכורות מז,ב.
ג. תו"כ ברייתא דרבי ישמעאל פ"א. ועיין חולין פח,ב.

גרסות

מפני שאינו... מפני שאינו...
במשניות: משום שאינו...
משום שאינו.

לפירוש, וכגון כאן, שאין אנו יודעים מהי משמעות המדוייקת של "בכור" (גם לאחר שהעמדנו אותו על זכרים בלבד). האם כוונתו לבכור ללידה או לבכור לרחם, והפרט "פטר רחם" בא איפוא לפרט את הכלל. וכבר ראשונים ואחרונים התקשו בפירושו של רש"י. רבינו תם חלק על עצם ההבחנה שעשה רש"י בין "כלל ופרט", לבין "כלל הצריך לפרט". ולשיטתו, משמעות הדבר אחת היא – שהפרט ממעט את הכלל. מצד אחר תמה ריעב"ץ על רש"י, שפירש את השלב הראשון בברייתא כ"כלל ופרט", ולא כ"כלל הצריך לפרט". שהרי אין דנים "כלל ופרט" אלא בכתובים סמוכים זה לזה. ואילו "קדש לי כל בכור" ו"זכר" מצויים בשני חומשים שונים (לעומת זאת, "כלל הצריך לפרט" נדון גם כשהכלל והפרט מרוחקים). ואכן בספר אור זרוע הביא בשם מורו, רבינו שמחה, כי הכוונה כאן אינה ל"זכר" שבספר דברים, אלא למלה "הזכרים" המופיעה בפסוק "קדש לי כל בכור". ואילו רבינו יונה מטוליטולה הציע כי יש כאן שתי דרשות שונות, משני פסוקים שונים, הראשונה מן הפסוק בספר דברים – "כל הבכור... הזכר", והיא דוגמה למידת "פרט הנצרך לכלל", ואילו הפסוק "קדש לי כל בכור פטר כל רחם" וכו' מהווה דוגמה למידת "כלל הצריך לפרט" (עיי"ש). ורבינו יצחק בעל התוספות מפרש כי "כלל הצריך לפרט" ו"פרט הצריך לכלל" אינן שתי מידות נפרדות, אלא מידה אחת היא, של שני כתובים המפרשים זה את זה, שמה שזה סותם זה מפרש, ומה שזה סותם זה מפרש. שבכל אחד ששני כתובים אלה, "בכור" ו"פטר רחם", יש צד שהוא "כלל" וצד שהוא "פרט", "פטר רחם" מהווה פרט לגבי הכלל "בכור", ואילו "בכור" מהווה פרט ביחס לכלל "פטר רחם".

אורה ההלכה

יוצא דופן והבא אחריו יוצא דופן והבא אחריו – שניהם אינם בכורות, הראשון מפני שאינו פטר רחם, והאחרון מפני שקדמו אחר. כו' עקיבא, שהלכה כמותו מחבירו (רמב"ם בהלכותיו). (רמב"ם ספר קרבנות הלכות בכורות פ"ב ה"ד. שו"ע יו"ד שטו, ב).

תלמוד לומר זכר — "אשר יולד צנקה וצנקה הזכר". זהו כלל ופרט השנוי במדה ראשונה של שלש עשרה מדות, שהפרט צא למעט את הכלל ממשמעו ולהעמידו על הפרט, ואין בכלל אלא מה שצפוט. שהרי זה דומה לכלל ופרט השנוי אצל מדה ראשונה: "מן הצהמה" — כלל, "מן הצק ומן האף" — פרט, אין בכלל אלא מה שצפוט. אי בכור זכר יכול אפילו יצתה נקבה לפניו — דרך רחם. דהכי משמע "צבור זכר" — צבור לזכרים, שלא קדמו זכר אחר — הוא צבור, ואף על גב דאינו צבור ללידה ולרחמים. תלמוד לומר פטר רחם — איצטרך האי פטר לפרושי דלא מיקרי "צבור" עד דהוי צבור לרחמים, משום דלא הוה ידעין מאי משמעותא דכללא. ולא דמי לכלל ופרט, דהאי פטר למעוטי כללא ולא לפרושי משמעותא, כגון רישא דברייתא: "צבור" יכול אפילו נקבה? תלמוד לומר: "זכר" — היינו כלל ופרט גמור, דלא איצטרך לפרושי היכי דמי צבור, דהא הנקבה צבור לכל מילי היא, אלא למעוטי, דלא תימא: אף הנקבות קדושות בצבורה. ודכוותה בשמיטת חולין (פ"ג): "וכסוהו צעפרי" קרי ליה כלל הצריך לפטר, משום דתרי גוויי כסוי הוי: כגון כפיית כלי עליו, ועוד יש כסוי צדצר המתפור כגון עפר וכיוצא בו. לכן נאמר "עפר" — למעוטי כסוי דצר שלם, ולא דייקין ליה בכלל ופרט גמור, דנמעוט נמי שחיקת אצנים והגיר והזריק. בכור — דמשמע: צבור לכל מילי צעין. והיינו פטר הצריך לכלל, ד"זכר" ו"פטר רחם" שהוא פטר — צריכין ל"צבור", שאילו לא נאמר "צבור" הייתי אומר: אף על פי שאינו צבור יקדש. ורוב פטרות שצמורה אינן צריכין לכללות שעמיהן, כגון (ויקרא א') "מן הצק ומן האף" לא היו צריכין שיכתב "מן הצהמה", ו"כי יתן איש אל רעהו חמור [או שור] או שה" (שמות כג) אינן צריכין ל"וכל צהמה", אלא שצא להיות מוסף על הפרט. כלל הצריך לפרט — שאין אהי יכול להצין מהו אומר עד שיצוה הפרט לפרט. כגון "צבור זכר", יכול אפילו יתמה נקבה לפניו? ד"צבור" שהוא כלל — לא ידענא צבור למאי קאמר; אי לזכרים אף על גב דלא לרחמים, כגון האי; אי לרחמים ולא לזכרים, כגון זכר שיצא פטר רחם אחר יוצא דופן; אי נמי, עד דהוי צבור לרחמים ולולדות. רישא לא נסיב לה תלמודא בכור — מליעתא קרי "רישא", דקתני: יכול אפילו יתמה נקבה לפניו? תלמוד לומר: "פטר רחם". מדלא נסיב לה תלמודא "תלמוד לומר צבור", דמשמע צבור לכל מילי — אלמא לא מישמע ליה דצבור לכל מילי משמע. ולהכי לא נצביה, דלא מימעוט האי מיינה, דכיון דלא יאל זכר לפניו — "צבור" קרינא, דצבור לזכרים הוא. אלמא צביא ליה: "צבור" דקרא — צבור לדצר אחד הוא ממשמע. יכול אפילו יצא אחר דופן — והוא יאל דרך רחם. וסיפא נסיב לה תלמודא בכור — אלמא "צבור" דכתב צקרא — לכל מילי משמע. דצבור לדצר אחד, כגון האי דהוי צבור לרחמים (ולזכרים), אלא דלא הוי צבור לוולדות — לא הוי צבור. לעולם בכור לדבר אחד לא הוי בכור — כלומר, דקרא לכל מילי משמע. והאי דלא נסיב תלמודא "צבור" צרישא. הכי קאמר אי זכר יכול אפילו יצא דרך דופן תלמוד לומר פטר רחם — דהשתא לא מלי תלמודא נסיב "צבור" למעוטי להאי, דהא צבור לכל דצר הוא, דהא לא קדמו אחר בעולם. להכי נקט "פטר רחם", וממילא (נמי) אימעוט נמי יתמה נקבה לפניו מ"פטר רחם". רבינא אמר בכור לדבר אחד הוי בכור — כלומר, ["צבור"] דקרא — אפילו לדצר אחד משמע. וסיפא דנסיב תלמודא "צבור" למעוטי יאל אחר יוצא דופן — לא ממשמעות דקרא נפקא, דקרא משמע צבור לדצר אחד. אלא מריצוה דקרא. דאי סלקא דעתך כו' בכור דכתב רחמנא — דמשמע שיהא צבור צמקתא, למה לי? לכחוז "פטר רחם זכר תקדיש" ולישמקו!

תלמוד לומר: "זכר". אי "זכר" — יכול אפילו יצתה נקבה לפניו? תלמוד לומר: "פטר רחם". אי "פטר רחם" — יכול אפילו יצא אחר יוצא דופן? תלמוד לומר: "בכור". אמר ליה רב שרביא לאבבי: רישא לא קנסיב לה תלמודא בכור, סיפא קנסיב לה תלמודא "בכור" — אלמא בכור לדבר אחד הוי בכור, סיפא קנסיב לה תלמודא "בכור" — אלמא בכור לדבר אחד לא הוי בכור! אמר ליה: לעולם בכור לדבר אחד לא הוי בכור, ורישא הכי קאמר: אי "זכר", יכול אפילו יוצא דופן? תלמוד לומר: "פטר רחם". רבינא אמר: לעולם בכור לדבר אחד הוי בכור, וסיפא הכי קאמר: אי סלקא דעתך יצא אחר יוצא דופן קדוש, "בכור" דכתב רחמנא למה לי?

תלמוד לומר: "כל הבכור אשר יולד בבקר ובצאן הזכר" (דברים טו, יט), ויש לשאול: אי (אם) "זכר", יכול כל זכר שנולד ראשון הריהו בכור, אפילו יצתה נקבה לפניו? תלמוד לומר: "פטר רחם" (שמות שם), כלומר, דווקא זכר לשאול: אי (אם) פטר רחם, יכול כל זכר שיצא ראשון דרך פתח הרחם, ויש אפילו יצא אחר יוצא דופן? תלמוד לומר: "בכור". ודנים כברייתא זו. אמר ליה [ל] רב שרביא לאבבי: רישא [בתחילה] ששנינו: יכול אפילו יצאה נקבה לפניו? תלמוד לומר "פטר רחם", לא קנסיב לה תלמודא [לא לוקח, משתמש הלימוד, הברייתא] במילה "בכור" (תלמוד לומר "בכור") ללמדנו שאין הוא נחשב בכור, אלמא [מכאן] שהתנא מניח שבכור לדבר אחד כגון שהוא ראשון לזכרים, ולא לוולדות, הוי [הריהו] קרוי "בכור". ואילו סיפא [בסוף], כשהוא שואל: יכול אפילו יצא אחר יוצא דופן? קנסיב לה תלמודא [לוקח הלימוד] את המלה "בכור", ללמדנו שאין די במה שהוא "פטר רחם" אלא אם נולד ראשון. אלמא [מכאן] שהוא מניח שבכור לדבר אחד לא הוי [נחשב] בכור. ואם כן יש לכאורה סתירה בין שני חלקי הברייתא! אמר ליה [ל] אבבי: לעולם בכור לדבר אחד לא הוי [אינו קרוי] בכור, ורישא הכי קאמר [ובהתחלה כך הוא אומר]: אי (אם) זכר, יכול כל זכר ואפילו יוצא דופן? תלמוד לומר: "פטר רחם". ואין הברייתא עוסקת בנולד אחר נקבה. רבינא אמר: לעולם בכור לדבר אחד הוי [הריהו] בכור, וסיפא [ובסוף] שהוא למד מ"בכור" שהנולד אחר יוצא דופן אינו בכור — אינו למד ממשמעות המלה "בכור", אלא מייחור הכתובים, הכי קאמר [וכך הוא אומר]: אי סלקא דעתך [אם עולה על דעתך לומר] שזה שיצא אחר יוצא דופן הריהו קדוש בבכורה, אם כן "בכור" דכתב רחמנא [שכתבה התורה] למה לי?

ג'סות
פטר רחם אי פטר רחם יש בכתיב: פטר חמור אי פטר חמור.
לעולם בכור לדבר אחד לא הוי בכור בכתיב: לעולם לא בכור.
יוצא דופן בש"מ ועוד: יוצא דרך דופן.

אישים
רב שרביא
רב שרביא היה בן הדור החמישי לאמוראי אבל, תלמידים של אבוי ורבא, וחבירים של רב פפא ורבינא. ידוע לנו על בנו, רב, שהיה אף הוא תלמיד חכם, שבא לדין לפני רב פפא.

עוד יש כסוי צדצר המתפור כגון עפר וכיוצא בו. לכן נאמר "עפר" — למעוטי כסוי דצר שלם, ולא דייקין ליה בכלל ופרט גמור, דנמעוט נמי שחיקת אצנים והגיר והזריק. בכור — דמשמע: צבור לכל מילי צעין. והיינו פטר הצריך לכלל, ד"זכר" ו"פטר רחם" שהוא פטר — צריכין ל"צבור", שאילו לא נאמר "צבור" הייתי אומר: אף על פי שאינו צבור יקדש. ורוב פטרות שצמורה אינן צריכין לכללות שעמיהן, כגון (ויקרא א') "מן הצק ומן האף" לא היו צריכין שיכתב "מן הצהמה", ו"כי יתן איש אל רעהו חמור [או שור] או שה" (שמות כג) אינן צריכין ל"וכל צהמה", אלא שצא להיות מוסף על הפרט. כלל הצריך לפרט — שאין אהי יכול להצין מהו אומר עד שיצוה הפרט לפרט. כגון "צבור זכר", יכול אפילו יתמה נקבה לפניו? ד"צבור" שהוא כלל — לא ידענא צבור למאי קאמר; אי לזכרים אף על גב דלא לרחמים, כגון האי; אי לרחמים ולא לזכרים, כגון זכר שיצא פטר רחם אחר יוצא דופן; אי נמי, עד דהוי צבור לרחמים ולולדות. רישא לא נסיב לה תלמודא בכור — מליעתא קרי "רישא", דקתני: יכול אפילו יתמה נקבה לפניו? תלמוד לומר: "פטר רחם". מדלא נסיב לה תלמודא "תלמוד לומר צבור", דמשמע צבור לכל מילי — אלמא לא מישמע ליה דצבור לכל מילי משמע. ולהכי לא נצביה, דלא מימעוט האי מיינה, דכיון דלא יאל זכר לפניו — "צבור" קרינא, דצבור לזכרים הוא. אלמא צביא ליה: "צבור" דקרא — צבור לדצר אחד הוא ממשמע. יכול אפילו יצא אחר דופן — והוא יאל דרך רחם. וסיפא נסיב לה תלמודא בכור — אלמא "צבור" דכתב צקרא — לכל מילי משמע. דצבור לדצר אחד, כגון האי דהוי צבור לרחמים (ולזכרים), אלא דלא הוי צבור לוולדות — לא הוי צבור. לעולם בכור לדבר אחד לא הוי בכור — כלומר, דקרא לכל מילי משמע. והאי דלא נסיב תלמודא "צבור" צרישא. הכי קאמר אי זכר יכול אפילו יצא דרך דופן תלמוד לומר פטר רחם — דהשתא לא מלי תלמודא נסיב "צבור" למעוטי להאי, דהא צבור לכל דצר הוא, דהא לא קדמו אחר בעולם. להכי נקט "פטר רחם", וממילא (נמי) אימעוט נמי יתמה נקבה לפניו מ"פטר רחם". רבינא אמר בכור לדבר אחד הוי בכור — כלומר, ["צבור"] דקרא — אפילו לדצר אחד משמע. וסיפא דנסיב תלמודא "צבור" למעוטי יאל אחר יוצא דופן — לא ממשמעות דקרא נפקא, דקרא משמע צבור לדצר אחד. אלא מריצוה דקרא. דאי סלקא דעתך כו' בכור דכתב רחמנא — דמשמע שיהא צבור צמקתא, למה לי? לכחוז "פטר רחם זכר תקדיש" ולישמקו!

תוספות

משום ייתורא דבי"ת דכתיבא בפרט. ובהך שמעתין לפרושי פרט הצריך לכלל קא אתא, כדקתני בסיפא: אי "פטר רחם" יכול אפילו יצא אחר יוצא דופן? תלמוד לומר: "בכור", כדפירש בקונטרס. ואף על גב דקתני: "מכלל הצריך לפרט ומפרט הצריך לכלל כיצד", דמשמע דאתא נמי לפרושי כלל הצריך לפרט — עיקר מילתא לא נקטיה אלא משום פרט הצריך לכלל.
רישא לא קנסיב ליה תלמודא בכור אלמא בכור לדבר אחד הוי בכור — משמע דכיון דבכור לדבר אחד הוי בכור — הוה מחייבין אפילו יצתה נקבה לפניו, אי לאו "פטר רחם". ותימה: דרבי טרפון דמספקא ליה — היה לו לחייב מספק, כמו יוצא דופן ויוצא אחריו דלא ממעט יוצא דופן מפטר רחם; ויש לומר: דנהי דלא מסתבר ליה למעוטי יוצא דופן מ"פטר רחם", משום דהוי [בכלל וולדות] בין לזכרים בין לנקבות — לכל הפחות אתא למעוטי היכא דיצתה נקבה לפניו. דאי לאו הכי — "פטר רחם" דכתב רחמנא למה לי.
הדרן עלך הלוקח עובר פרתו

עיונים

לעולם בכור לדבר אחד לא הוי בכור ואין להקשות: אם אנו מניחים ש"בכור" כולל הכל — מדוע הוצרך ל"פטר רחם"? לפי שהמושג "בכור" מצד עצמו כוונתו לולד שהוא ראשון ללידה, ואלמלא הכתוב "פטר רחם" לא היינו מוציאים מן הכלל יוצא דופן (יוסף דעת. וכן עולה מדברי רש"י ד"ה הכי קאמר).
הכי קאמר אי זכר יכול אפילו יוצא דופן כלומר, אינו שואל "יכול אפילו יצתה נקבה לפניו", שאז באמת היה "בכור" פתרון לדבר, שהרי אין זה בכור ללידה. אלא שואל על מקרה שהוא עצמו ראשון ללידה, אלא שאינו פטר רחם. ובמקרה זה, שהוא גם ראשון לזכרים וגם ראשון ללידה — אין "בכור" יכול ללמדנו שאינו קדוש, אלא רק הכתוב "פטר רחם". והעיר רש"י, כי באופן זה, גם המקרה שיצאה נקבה לפניו, שלכאורה

נמחק מגרסת הברייתא — גם הוא נלמד מכאן, שהרי גם זה אינו פטר רחם. ויש שפירש כי אבוי אינו מגיה את נוסח הברייתא, אלא כוונתו לומר: יכול אפילו יצתה נקבה לפניו, וכן מקרים אחרים כיוצא בו, וכגון שהוא יוצא דופן? תלמוד לומר "פטר רחם". ואף שבמקרה שיצאה נקבה לפניו יכול היה להביא את הכתוב "בכור" — לא הביאו, משום שאינו מתאים ליוצא דופן (קדשי דוד. וראה גם חזון איש).

אורח ההלכה

יכול אפילו יצתה נקבה וכו' אפילו יצאה הנקבה דרך דופן, ויצא אחריה זכר דרך רחם — אינו בכור. כברייתא, וכדברי רב אחא מדפתי בעמוד הבא. (רמב"ם שם. שו"ע שם).

אי למעוטי היכא דיצתה [אם למעט במקום שיצאה] נקבה לפניו — מ"פטר רחם" נפקא [לרצוא הדבר] אלא שמע מינה [למד מכאן]: "בכור" — למעוטי היכא [למעט במקום] שיוצא אחר יוצא דופן. אמר ליה [ל] רב אחא מדפתי לרבינא: אי סלקא דעתך [אם עולה על דעתך] כפי שאמרת, שבכור לדבר אחד הוי

הריהו] בכור, תינח [נניח, מובן הדבר] אם היה התנא למד היכא [במקום] שיצא תחילה זכר יוצא דופן, ואחריו יצא זכר דרך רחם — דלא [שאיין הוא] קדוש בכורה, דאימעוט ליה [ל] (ד)ה [שנתמעט לו] מקרה זה מ"בכור", משום שבכור לרחמים (לרחם) איכא [יש כאן]. אבל בכור לזכרים ליכא [איין כאן]. שנולד זכר לפניו. אלא היכא [במקום] שיצתה נקבה דרך דופן ואחריה יצא זכר דרך רחם — ליקדש [שיקדש] זכר זה בכורה, דהא איכא [שהרי יש כאן] בכור לזכרים ובכור לרחם! אלא מחורתא [מחזור, ברור הדבר] כדברי אביי, שבכור לדבר אחד אינו קרוי "בכור".

גרסות

בכור למעוטי ברוב כתיי מילים אלה חסרות.

יוצא דופן ברוב כתיי: דרך דופן.

דאימעוט לידה מבכור בכתיי: דאימעוט ליה מבכור ובדפויי: דאימעוט ליה ובש"מ מחק מילים אלה.

לזכרים ליכא בב"ח: לזכרים ולולדות ליכא.

וזכר בכתיי"מ נקבה וזכר.

דבכור לרחמים ברוב כתיי: ובכור לרחמים.

בכור לזכרים ובכור לרחם ברוב כתיי: בכור לרחמים.

אי למעוטי היכא דיצתה נקבה לפניו — מ"פטר רחם" נפקא! אלא שמע מינה: "בכור" — למעוטי היכא דיצתה אחר יוצא דופן. אמר ליה רב אחא מדפתי לרבינא: אי סלקא דעתך בכור, תינח היכא דיצתה אחר יוצא דופן. אמר ליה רב אחא מדפתי לרבינא: אי סלקא דעתך בכור, תינח היכא דיצתה אחר יוצא דופן וזכר דרך רחם — דלא קדוש, דאימעוט ליה [ל] (ד)ה [שנתמעט לו] מקרה זה מ"בכור", משום שבכור לרחמים (לרחם) איכא [יש כאן]. אבל בכור לזכרים ליכא [איין כאן]. שנולד זכר לפניו. אלא היכא [במקום] שיצתה נקבה דרך דופן ואחריה יצא זכר דרך רחם — ליקדש [שיקדש] זכר זה בכורה, דהא איכא [שהרי יש כאן] בכור לזכרים ובכור לרחם! אלא מחורתא [מחזור, ברור הדבר] כדברי אביי, שבכור לדבר אחד אינו קרוי "בכור".

הדרן עלך הלוקח עובר פרתו

עיונים

רחם, שאינו בכור לכל דבר. ואם כן, צריך היה למעט דווקא זה שנולד לאחר זכר יוצא דופן, שאין בו אלא צד אחד של בכורה, שהוא בכור לרחם. אבל הנולד לאחר נקיבה יוצאת דופן אינו בכלל מיעוט זה, שהרי יש בו צד נוסף של בכורה, שהוא בכור לזכרים (רש"י). וראה ברבינו גרשום, שהיתה לו גרסה שונה בענין זה.

כלומר, אם "בכור" בא לומר שלא די שיהא מובן הדבר שמיעט במלה זו כל בכור רחם שאינו בכור ללידה, בין אם הוא בא אחר זכר יוצא דופן, ובין אם הוא בא לאחר נקבה יוצאת דופן. אבל אם "בכור" אין משמעו בכור לכל דבר, ולא למדנו אלא מיתור לשון הכתוב. והרי בלימוד מיתור לשון הכתוב אין אנו ממעטים אלא מקרה אחד של "פטר

מסורת הש"ס
 א. ראה בבורות כ,א. תוספתא בבורות פ"ב יב.
 ב. נדה כה,א. מכילתא דרשב"י שמות יג, יב. וראה משנה חולין עז,א. ב"ק יא,א. חולין סח,א.
 ג. (סוגיה דומה) יבמות קיט,א.
 ד. יבמות סא,ב. קיט,א. גיטין ב,ב. ע"ז לד,ב. מ,ב. חולין ו,א. יא,ב. פו,א. בבורות כ,א. מב,ב. נדה לא,ב. מח,א. ילק"ש תורה תפדה. ועין ירושלמי דמאי פ"ב ה"א (רבי לעזר).
 ה. יבמות קיט,א. וראה חולין יא,א. ילק"ש תורה תמג.

גרסות

ואינו יודע במשניות: ואין ידוע.
מכאן ואילך יש בכתיב: מכאן ולהלן ויש בכתיב של המשנה: **מכאן והלך.**
כדברך במשניות: היה כדברך.
והא דמאי מילד אזלי בכתיב ימ ועוד משפט זה חסר.
אפילו תימא רבנן כי אזלי בכתיב:
אפילו תימא כרבנן סבירא ליה דאזיל.

העולם

עז בת שנתה וכו'
 לפי המוכר לנו היום, עז יכולה להתעבר כבר בגיל שלושה חודשים (אף שבדרך כלל מומלץ לחכות עד גיל תשעה חודשים בערך, כאשר היא משיגה שני שלישים מן המשקל של העז הבוגרת). משך ההריון של עזים הוא חמישה חודשים, ולכן היא יכולה ללדת בתוך שנתה הראשונה. כבשים בדרך כלל מתעברות בגיל 9-7 חודשים, ויולדות כעבור חמישה חודשים, בגיל 14-12 חודשים, כלומר: בשנתן שניה. פרה מתעברת כעבור תשעה חודשי הריון בגיל 25-23 חודש, כלומר, בשנתה השלישית. אתון עשויה להתעבר בגיל 4-3 שנים, ויולדת כעבור שנה.

בהמה דקה טינוף, בגסה שליא
 במשנה מדובר במקרה של הפלה אפשרית, כאשר אין לפנינו עובר. העובר נמצא בתוך השליא, שהיא חלק משך ההריון העוטף אותו, גם בהמה גסה וגם בהמה דקה. ואולם גודלו של העובר בהמה דקה, וממילא גם גודלה של השליא, קטן בערך פי עשר מזה של בהמה גסה. ולכן בהמה גסה נשארים בדרך כלל שרידים מן השליא אחרי הפלה (עליה מדובר במשנתנו). לעומת זאת, בהמה דקה, הסימן לכך הוא רק ה"טינוף", לכלוך היוצא מן הרחם (ראה להלן כא,ב).

משנה הלוקח (הקונה) בהמה מן הגוי, ואינו יודע אם ביכרה, כלומר, אם כבר ילדה ונפטרה מן הבכורה, או אם לא ביכרה, ומשבאה לרשותו ילדה זכר. רבי ישמעאל אומר:

אם היתה עז זו בת שנתה (בתוך שנתה הראשונה) כשילדה אצלו – הולד ודאי לכהן, שוודאי לא ילדה קודם לכן. מכאן ואילך, אם ילדה בגיל מבוגר יותר – הרי זה ספק. אם קנה רחל וילדה אצלו אפילו בת שנים (בשנתה השניה) – הולד ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק. פרה וחמור עד בנות שלש – ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק. אמר לו רבי עקיבא: אילו בוולד בלבד

הבהמה נפטרה מן הבכורה, הייתי אומר כדבריך, שאין עז יולדת ולד גמור וחוזרת ויולדת עד סוף שנתה הראשונה. אלא אמרו חכמים – סימן הולד בבהמה דקה – טינוף, שיוצא מרחמה כעין לכלוך מן הרחם, ובוזה היא נפטרת מן הבכורה, ובגסה – כשיצאה שליא שהעובר מצוי בתוכה, ובאשה – שפיר (עובר) או שליא. וסימנים אלו יכולים להופיע לאחר שהרתה זמן קצר והפילה. אלא זה הכלל: כל שידוע שכבר ביכרה קודם לכן – אין כאן לכהן כלום, וכל שידוע שעדיין לא ביכרה – הרי זה לכהן, ואם ספק הוא – יאכל כמומו לבעלים.

ב גמרא שנינו במשנה כי לדעת ר' ישמעאל,

הקונה עז וילדה אצלו בתוך שנתה הראשונה – בוודאי לא ילדה קודם לכן, והוא ודאי בכור. מכאן ואילך – הרי זה ספק בכור. ושואלים: **מיכן ואילך אמאי** [מדוע] **ספק הוא? הלך אחר רוב בהמות, ורוב בהמות מתעברות ויולדות כבר בתוך שנתן הראשונה נינהו** [הן]. **והא ודאי מילד אזליד** [חן, איפוא, ודאי ילדה] ברשות הגוי, ופטורה! **לימא** [האם לומר] **כי רבי ישמעאל כשיטת ר' מאיר סבירא ליה** [סבור הוא]. **דחייש למיעוטא** [שחושש למיעוט]. ואינו הולך אחר הרוב? **ודוחים: אפילו תימא רבנן** [תאמר שהוא כשיטת חכמים] שאין חוששים למיעוט, **כי אזלי בתר רובא** [כאשר הולכים חכמים אחר הרוב] הרי זה **ברובא דאיתיה קמן** [ברוב שישנו לפנינו],

עיונים

מכאן ואילך ספק ספק בכור בהמה טהורה אינו צריך ליתנו לכהן, שהרי ספק הוא, והמוציא מחבירו עליו הראיה. אלא שעל כל פנים, ספק איסור יש בו, ונהגים בו איסור כבכור, שאסור בגיזה ועבודה, ושאר הנאות, ואין שוחטים אותו. אלא ירעה עד שיפול בו מום, ואז יישחט ויאכל על ידי הבעלים, וספק פטר חמור, צריך להפריש שה תחתיו כדי להפקיע ממנו ספק איסור שיש בו, אבל אינו צריך ליתן את השה לכהן (ראה לעיל ט,א-ב).

פרה וחמור בנות שלש בתוס' במסכת עבודה זרה (כד,ב) התקשו: הרי מעשים בכל יום שפרה יולדת בת שנתיים! ותירצו שעכשיו השתנו הטבעים ממה שהיה בדורות ראשונים.

שפיר ושליא השפיר הוא כעין שפופרת, המעטפת של העובר ההולך ומתרקם. והשליא היא מעין כיס שבתוכה נוצר הולד. וכאן מדובר שיצאה שליא לבדה, ומכל מקום הרידי סימן לולד מפני שאין שליא בלא ולד (נדה כו,א).

אורה ההלכה

הלוקח בהמה מן הגוי וכו' הלוקח רחל מן הגוי, ואין ידוע אם ביכרה או לא, וילדה

משנה הלוקח (הקונה) בהמה מן הגוי, ואינו יודע אם ביכרה, כלומר, אם כבר ילדה ונפטרה מן הבכורה, או אם לא ביכרה, ומשבאה לרשותו ילדה זכר. רבי ישמעאל אומר:

אם היתה עז זו בת שנתה (בתוך שנתה הראשונה) כשילדה אצלו – הולד ודאי לכהן, שוודאי לא ילדה קודם לכן. מכאן ואילך, אם ילדה בגיל מבוגר יותר – הרי זה ספק. אם קנה רחל וילדה אצלו אפילו בת שנים (בשנתה השניה) – הולד ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק. פרה וחמור עד בנות שלש – ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק. אמר לו רבי עקיבא: אילו בוולד בלבד

הבהמה נפטרה מן הבכורה, הייתי אומר כדבריך, שאין עז יולדת ולד גמור וחוזרת ויולדת עד סוף שנתה הראשונה. אלא אמרו חכמים – סימן הולד בבהמה דקה – טינוף, שיוצא מרחמה כעין לכלוך מן הרחם, ובוזה היא נפטרת מן הבכורה, ובגסה – כשיצאה שליא שהעובר מצוי בתוכה, ובאשה – שפיר (עובר) או שליא. וסימנים אלו יכולים להופיע לאחר שהרתה זמן קצר והפילה. אלא זה הכלל: כל שידוע שכבר ביכרה קודם לכן – אין כאן לכהן כלום, וכל שידוע שעדיין לא ביכרה – הרי זה לכהן, ואם ספק הוא – יאכל כמומו לבעלים.

ב גמרא מיפן ואילך אמאי ספק? הלך אחר רוב בהמות, ורוב בהמות מתעברות ויולדות בתוך שנתן נינהו, והא ודאי מילד אזליד! לימא רבי ישמעאל כרבי מאיר סבירא ליה, דחייש למיעוטא – אפילו תימא רבנן, כי אזלי בתר רובא – ברובא דאיתיה קמן,

באשה יותר מבהמה. ותימה: דהכי תנן הכא בהמה כמו אשה! ואית ספרים דלא גרסי התם כן, אלא גרסי: סימן וולד באשה סימן וולד בבהמה. ורבי אומר שיש ליישב הגירסא, דמשום דשפיר אינו סימן ולד בבהמה כמו באשה – נקט כי האי לישנא, דמכל מקום שליא היא סימן ולד בבהמה כמו באשה. **ברובא** דאיתיה קמן כמו תשע חנויות – הוי מצי למימר: וליטעמך מי פליג רבי מאיר התם? "אחרי רבים להטות" כתיב (שמות כג); ומהתם ילפינן תשע חנויות, בפרק קמא דחולין (יא,א).

אצלו – הרי זה ספק בכור, ויאיכל במומו, ואינו לכהן, שהמוציא מחבירו עליו הראיה. ודין זה הוא בין אם לקחה מן הגוי בתוך שנתה הראשונה או אחר שנתה הראשונה. כר' עקיבא. ואפילו אם הגוי מסיח לפי תומו שכבר ביכרה – אינו נאמן. (רמב"ם ספר קרבנות הלכות בבורות פ"ד ה"ז וה"ח. שו"ע י"ד שטו, א.)

סימן הולד בבהמה דקה טינוף ובגסה שליא בהמה דקה שהפילה עובר שעדיין לא נתבאר צורתו הרבה וניכרת לכל, וזהו הנקרא "טינוף" – הרי זו פטורה מהבכורה. וכן בהמה גסה שהפילה שליא – הרי זה סימן ולד, שאין שליא בלא ולד. ונפטרה מהבכורה. (רמב"ם שם ה"י. שו"ע שם שטו, ז.)
ובאשה שפיר ושליא אשה שהפילה שליא – תשב ימי טומאה של זכר ושל נקבה. לא מפני שהשליא ולד, אלא שאין שליא בלא ולד. (רמב"ם ספר קדושה הלכות איסורי ביאה פ"י ה"ד.)

ספק יאכל במומו לבעלים כל בכור שהוא ספק – אסור בגיזה ועבודה. וירעה עד שיפול בו מום, ויאיכל לבעליו במומו. אבל אינו מקריב, שאין מקריבים אלא בכור ודאי, שמא ישחוט חולין בעורה. (רמב"ם ספר קרבנות הלכות בבורות פ"ה ה"ג. שו"ע שם שטו, א.)

תשע חנויות – כולן מוכרות נשר שחוטא ואחת מוכרת נשר נצילה, ונמלאת חתיכת נשר לשם נקרקע – כשרה, דלל דפריש מרוצא פריש. והיינו רוצא דאיתיה קמן, שהרי החנויות לפנינו. וסנהדרין – כגון שנים עשר מוזין ואחד עשר מחייבין – זכאי. רובא דליתיה קמן – כגון הכא, דאמרת: הלך אחר רוב נהמות שכל העולם. פוגעין בערוה – דכיון דאינה ראויה להוליד – לא קרינן בה "והיה הנכור אשר מלד", ופקעה מהן מורת ייבוס, וקיימו נאסור (צייבוס) אשת את.

תוספות

איש כתב רחמנא ומקשינן אשה לאיש – משמע הכא דחליצת קטנה פסולה דאורייתא כמו קטן. ותימה: דבמגילתו בפרק "מצות חליצה" (יבמות קד, ב) בירושלמי גרסינן: החולצת מן הקטן חליצתה פסולה. קטנה שחלצה תחלוץ משתגדל, ואם לא חלצה חליצתה כשרה. וכן יש במקצת ספרים שלנו. וקאמר בגמרא: זו דברי רבי מאיר דקאמר "איש" כתב בפרשה, ומקשינן אשה לאיש. משמע דמודה רבי מאיר

דחליצתה כשרה דיעבד, אלא לתתחלה אינה חולצת, ולרבנן חולצת אפילו לכתחלה, ובירושלמי נמי מוקים לה כרבי מאיר. וברוב ספרים שלנו גרסינן: "חליצתה פסולה". אבל קשה: דאם כן, ילמדנה בהדי אינך דקתני בבבא דלעיל, חרש וחרשת וקטן, וליתני הכי: החרש שנחלץ וחרשת שחלצה והחולצת מן הקטן וקטנה שחלצה – חליצתן פסולה! ועוד: דמאי שנא דגבי קטנה קתני: תחלוץ משתגדל, וגבי קטן לא תני הכי? ועוד: דפשיטא כיון דחליצתה פסולה דתחלוץ משתגדל! לכן נראה דגרסינן "כשרה" כמו בירושלמי. וצריך לומר: דדרשא דהכא, דמקשינן אשה לאיש – אסמכתא בעלמא היא. וטעמא – משום דגזרינן אשה אטו איש, אי נמי גזרינן חליצה אטו יבוס. וכן משמע בירושלמי. דקאמר בגמרא דההיא משנה דגרסינן התם "חליצתה כשרה", רבי שמעון ברבי יוסי בעא קומי רבי: מה בין קטן מה בין קטנה? אמר ליה: "איש" כתב בפרשה. ברם הכא – "ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים" מכל מקום. רבי מנא אמר לה סתם, רבי יצחק בריה דרבי חייה כהנא בשם רבי יוחנן: דרבי מאיר היא, דאמר: אין חולצין ואין מיבמין את הקטנה, שמא תמצא איילונית. משמע דכולה חד טעמא היא. ומיהו אין נראה, דהא רבנן אמרי ליה: יפה אמרת שאין חולצין כו' ואין מיבמין את הקטנה שמא תמצא איילונית, ובירושלמי אין מזכיר כי אם טעם יבוס, אבל טעמא דאין חולצין אם הוא מדרבנן הוי גזירה אשה אטו איש. ולמאי דגרסינן בספרים שלנו "פסולה", יש לפרש דלא עריב ליה בהדי חרש וחרשת וקטן, משום דהוה ככולי עלמא, ובקטנה איכא פלוגתא. והא דתנא: תחלוץ משתגדל – לאשמועינן דדוקא למאן דאמר פסולה תחלוץ משתגדל, אבל למאן דאמר כשרה – אפילו לכתחלה לא תחזור ותחלוץ. ועוד יש לומר: דלמאן דאמר בריש "כל הגט" (גיטין כה, א): קטן ואנפליא פסולין ואין פוסלין, איצטריך לאשמועינן גבי קטנה תחלוץ, לאשמועינן דחליצה פסולה ופוסלת על האחים. ושמע מינה אינה מתייבמת.

קטן שמא ימצא סריס – ואם תאמר: למאן דאמר בפרק "הערל" (יבמות פ, ב): סימני סריס עד שיהא ככולו, ניחוי אי משתין עושה כיפה! ויש לומר: דהיכא דלא הביא סימני עד רוב שנותיו חשיב סריס בלא סימני סריס. כדאמרין בפרק "הערל" (שם, ב) ובנדה (מז, ב): וכי לא עלו סימני סריס עד כמה – עד רוב שנותיו.

עיונים

רובא דליתא קמן וכו' "רובא דאיתא קמן" הוא רוב שאפשר לעמוד עליו על ידי מנין, ואילו "רובא דליתא קמן" הוא רוב סטטיסטי, כאשר אנו יודעים שברוך כלל, רוב המקרים במציאות הם מסוג אחד. למסקנת הגמרא במסכת חולין (יב, א) לעולם הולכים אחר הרוב, בכל סוג של רוב. ומכל מקום העירו המפרשים כי עדיין יש מקום להבחנה בין "רובא דאיתא קמן" ל"רובא דליתא קמן" מצדדים שונים. כפי הנראה מדברי הגמרא כאן ועוד מקומות, "רובא דאיתא קמן" הריהו רוב חזק ובעל תוקף יותר מאשר "רובא דליתא קמן", שהרי התורה קבעה שרוב כלשהו (וכגון שנים עשר מול אחד עשר חברי סנהדרין) דיו להכריע את הדין (שמות כג, ב). אך מצד אחר, כאשר התורה מכריעה כי הולכים אחר הרוב ב"רובא דאיתא קמן", משמעות הדבר היא שאין אנו עוסקים בבירור המציאות, אלא בהכרעת הדין במצבים של ספק, אבל אין בכך להוציא את המציאות עצמה מכלל ספק. ומכיון שכך, ייתכנו מצבים הלכתיים בהם זקוקים אנו לבירור או להגדרת המציאות, ודווקא "רובא דליתא קמן" חזק יותר (ראה שב שמעתתא שמעתא ב, שערי ישר שער ג ועוד).

ונמצאו פוגעין בערוה שאשת האב אסורה על האדם גם לאחר מות האב. ולא

כגון שמצא חתיכת בשר במקום בו יש תשע חנויות שמוכרות בשר כשר ועוד חנות אחת של טריפה, שמוותר לאכול את הבשר, וכן בסנהדרין שמכריעים את הדין לפי דעת רוב הדיינים המצויים לפנינו, אבל רובא דליתיה קמן [רוב שאינו לפנינו]. אלא שאנו יודעים על מציאותו באופן כללי, כגון שרוב בהמות יולדות בתוך שנתן – לא אזלי רבנן בתר רובא [אין הולכים חכמים אחר הרוב]. ומקשים: והא [והרי] בענין קטן וקטנה, דרובא דליתיה קמן [שהוא רוב שאינו לפנינו], וקאזלי רבנן בתר רובא [והולכים החכמים אחר הרוב]!

כגון תשע חנויות, וסנהדרין, אכל רובא דליתיה קמן – לא אזלי רבנן בתר רובא. – והא קטן וקטנה, דרובא דליתיה קמן, ולא חולצין ולא מיבמין, דברי רבי מאיר. אמרו לו: יפה אמרת שאין חולצין – "איש" כתוב בפרשה, ומקשינן אשה לאיש; מה טעם אין מיבמין? אמר להם: קטן – שפא ימצא סריס, קטנה – שפא תמצא איילונית, ונמצאו פוגעין בערוה. ורבנן – זיל בתר רובא קטנים, ורוב קטנים לאו סריסים נינהו; זיל בתר קטנות, ורוב קטנות לאו איילונית נינהו! אלא אמר רבא:

ולא קטן, ומקשינן [ומקשים]. משווים אנו אשה שנזכרה בפסוק זה לאיש, ולכן אין חולצין לקטנה. אבל מה טעם אין מיבמין? אמר להם: בקטן – יש לחשוש שמא כשיגדל ימצא סריס, וכן קטנה – שמא תמצא איילונית, שאינה מסוגלת להוליד, ואלו אין בהם מצות יבוס, מפני שאין מצוה זו קיימת אלא במי שיכול להוליד, ונמצאו פוגעין בערוה, שהרי אשת אחיו אסורה על האדם, שלא במקום יבוס. ורבנן [וחכמים] המתירים לייבם, מה הם אומרים? זיל בתר רובא [לך אחר רוב] הקטנים, ורוב קטנים לאו [לא] סריסים נינהו [הם]. וכן זיל בתר [לך אחר] רוב קטנות, ורוב קטנות לאו [לא] איילונית נינהו [הן]. הרי שחכמים הולכים אחר הרוב, גם כשאנו מצוי לפנינו! אלא אמר רבא:

רבי מנא אמר לה סתם, רבי יצחק בריה דרבי חייה כהנא בשם רבי יוחנן: דרבי מאיר היא, דאמר: אין חולצין ואין מיבמין את הקטנה, שמא תמצא איילונית. משמע דכולה חד טעמא היא. ומיהו אין נראה, דהא רבנן אמרי ליה: יפה אמרת שאין חולצין כו' ואין מיבמין את הקטנה שמא תמצא איילונית, ובירושלמי אין מזכיר כי אם טעם יבוס, אבל טעמא דאין חולצין אם הוא מדרבנן הוי גזירה אשה אטו איש. ולמאי דגרסינן בספרים שלנו "פסולה", יש לפרש דלא עריב ליה בהדי חרש וחרשת וקטן, משום דהוה ככולי עלמא, ובקטנה איכא פלוגתא. והא דתנא: תחלוץ משתגדל – לאשמועינן דדוקא למאן דאמר פסולה תחלוץ משתגדל, אבל למאן דאמר כשרה – אפילו לכתחלה לא תחזור ותחלוץ. ועוד יש לומר: דלמאן דאמר בריש "כל הגט" (גיטין כה, א): קטן ואנפליא פסולין ואין פוסלין, איצטריך לאשמועינן גבי קטנה תחלוץ, לאשמועינן דחליצה פסולה ופוסלת על האחים. ושמע מינה אינה מתייבמת.

קטן שמא ימצא סריס – ואם תאמר: למאן דאמר בפרק "הערל" (יבמות פ, ב): סימני סריס עד שיהא ככולו, ניחוי אי משתין עושה כיפה! ויש לומר: דהיכא דלא הביא סימני עד רוב שנותיו חשיב סריס בלא סימני סריס. כדאמרין בפרק "הערל" (שם, ב) ובנדה (מז, ב): וכי לא עלו סימני סריס עד כמה – עד רוב שנותיו.

מסורת הש"ס
 1. יבמות סא, ב. קיא, ב.
 2. קיט, א. נדה לב, א. ירושלמי יבמות פ"ד ה"א. שם פ"ב ה"ד. שם פ"ג ה"ח. פ"ג ה"ג. סוטה פ"ד ה"ג. ילק"ש תורה התקלה.

גרסות

דתן בכת"י כמקבילות: **דתיא**.
אמרו לו יפה ברוב כת"י:
אמרו לו לר' מאיר יפה.
רובא קטנים יש בכת"י:
רוב קטנים.
בתר קטנות בש"מ וכן יש בכת"י: **בתר רוב קטנות**.

החיים

סריס
 בלשון חכמים נקרא "סריס" לא רק מי שנכרת חלק משמעותי מאברי המין שלו, אלא כל שיש בו פגם גופני (או תורשתי) מהותי, שבגללו לא יחא מסוגל לעולם להוליד. ולפיכך כל קטן הרי ייתכן שיש בו (גם כאשר אין הדבר ניכר לעין) מום כגון זה.

איילונית
 מן הדיונים המפורטים בתלמוד (בעיקר במסכת יבמות) נראה כי האיילונית היא אשה שיש בה פגם גנטי שאינו מאפשר לה ללדת ילדים.

להבדיל מן העקרה, שהיא בדרך כלל אשה שיש בה פגם משני מסוים, אבל התפתחותה הגופנית והמינית היא תקינה, האיילונית ניכרת גם בהתפתחות גופנית שונה (הניכרת בסימני המין המשניים כגון "שתי שערות"). מן התיאורים נראה כי יש סוגים שונים של איילונית, למן אלה שיש בהן עודף הורמונים זכריים, עד לאלה הסובלות מסינדרום טרנר (Turner).

ציוותה התורה על הייבוס אלא כדי להקים שם לאח, שייולד ילד לאשתו מאחיו וייחשב על שמו. אבל במקום בו לא ייתכן מצב כזה, משום שהיבוס או היבמה אינם מסוגלים להוליד – לא הותר איסור אשת אח.

אורה ההלכה

תשע חנויות עשר חנויות, תשע מוכרות בשר שחוטא ואחת מוכרת נבלות, ונמצא בשר מושלך בשוק – הלך אחר הרוב, שכל הפרש – מן הרוב הוא פורש. והוה מדין תורה, אבל חכמים אסרו בשר שנתעלם מן העין אף על פי שכל השוחטים וכל המוכרים ישראל, עפ"י חולין צה, א. (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ח ה"א. שו"ע שם קי, א).

קטן וקטנה לא חולצין קטן אינו חולץ עד שיהיה בן שלש עשרה שנים ויום אחד ויבדק שהביא שתי שערות. וכשם שאין היבוס חולץ עד שיעשה איש כך אין היבמה חולצת עד שתהיה בת שתיים עשרה שנים ויום אחד, ותיבדק שהביאה שתי שערות. כחכמים. (רמב"ם ספר נשים הלכות יבוס וחליצה פ"א ה"ט"ז – יח. שו"ע אה"ע קסז, ג – ד).

